

Marek Woś SDB
Wyższa Szkoła Humanistyczna
Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie

CZEGO MOŻE NAUCZYĆ MŁODE POKOLENIA SOCJOLOGÓW SPUŚCIZNA PO FLORIANIE ZNANIECKIM?

Wstęp

Szkoła jest ważnym miejscem kształtowania się tożsamości obok przyswajania norm, wartości i standardów zachowania społecznego¹. T. Leszniewski i K. Wasilewski sugerują², że w socjologii wychowania doszło do „tąpnięcia”, spowodowanego zmieniającym się zestawem podstawowych dla niej pojęć, takich jak wychowanie i edukacja, oraz związanych z nimi zakresów treściowych. Autorzy artykułu *Socjologia wychowania w Polsce – pytania o wymiar tożsamościowy subdyscypliny* uważają tak, ponieważ nastąpiła marginalizacja omawianej subdyscypliny w socjologii, która wynika między innymi z jej umiejscowienia pomiędzy socjologią a pedagogiką.

W niniejszym artykule na początku przedstawiono działalność naukową Floriana Znanieckiego jako prekursora socjologii wychowania w Polsce. Następnie wytłumaczono znaczenie szkoły w twórczości Znanieckiego oraz przypomniano jego dorobek, aby pomóc w odpowiedzi na pytanie: czego może nauczyć młode pokolenia socjologów spuścizna po Florianie Znanieckim?

1. Florian Znaniecki jako prekursor socjologii wychowania w Polsce

Człowiek nie rodzi się z całym bogactwem doświadczenia o otaczającym go świecie, o wartościach i normach. To proces wychowania wywiera wpływ na jego postępowanie³. Nie rodzi się on bowiem z wiedzą, kulturą i określonymi sprawnościami. Z jednej strony

¹ A. Baczek-Dombi, T. Żółtak, *Edukacja*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, Warszawa 2012, s. 69.

² T. Leszniewski, K. Wasilewski, *Socjologia wychowania w Polsce – pytania o wymiar tożsamościowy subdyscypliny*, „*Studia Socjologiczne*” 2013, nr 2, s. 9.

³ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania. Tom 1: Wychowujące społeczeństwo. Tom 2: Urabianie osoby wychowanka*, Warszawa 2001, s. 3.

człowiek jako byt nie tylko natury, lecz również historyczny, społeczny i kulturowy, z drugiej zaś jako ten, który u samego początku swojego narodzenia nie był istotą w pełni zaktualizowaną, jest jednostką potencjalną, otwartą na rozwój, w którym kultura to właściwy dla niego sposób istnienia. Stanowi ona o tym, kim człowiek jest⁴.

Rozwój polskiej socjologii wychowania wiąże się przede wszystkim z działalnością Floriana Znanieckiego, którego spostrzeżenia, uwagi i doświadczenia osiągnęły rangę międzynarodową. W swojej pracy socjologicznej budował pomosty pomiędzy skrajnymi poglądami. Łagodził opozycje, poszukiwał stanowisk, które by pozbawiały sensu zadawnione spory teoretyczne⁵. Stało się to możliwe dzięki jego nowatorskiemu patrzeniu na rzeczywistość poprzez humanizm, który konsekwentnie realizował w swoim podejściu do jednostki i nazywał „kulturalizmem”. Według Znanieckiego „kulturalizm” odsłania procesy obejmujące czynności i wytwory w obrębie danej społeczności, w której przekaz wymaga uczenia⁶.

W ten sposób Znanieckiego zdefiniował zjawiska społeczne za pomocą terminów kulturowych i doszedł ostatecznie do „oryginalnego programu badawczego dla nauk o kulturze jako rzeczywistości konstruowanej przez ludzi”⁷. Jak sam zauważył, zbiorowość społeczna nie jest jedynie zespołem funkcjonujących jednostek, których działanie można wytłumaczyć li tylko w oparciu o odwołanie się do ich natury⁸. Powiązał on w swoich przemyśleniach kulturę z socjologią wychowania, ponieważ jedną z funkcji kultury jest wychowanie, w którym społeczeństwo wytwarza środowisko wychowawcze, pomagając jednostce żyć oraz ucząc ją odpowiednich zachowań⁹.

Znaniecki zajmował się systematyzacją wiedzy; dokonał jej rozróżnienia na naukową i praktyczną. W pierwszej wyróżnił socjologię wraz z socjologią wychowania, w drugiej zaś między innymi działania i stosunki społeczne. W socjologii wychowania podkreślał, że bada ona różne aspekty rzeczywistości społecznej, gdyż wychowanie jest obszarem, w którym przenikają się fakty społeczne z mową, wiedzą, religią, sztuką, techniką oraz ekonomią¹⁰.

Tworzył swoje teorie, opierając się na ogromnym optymizmie, który wynikał z zaufania w siły twórcze umysłu ludzkiego obdarzonego rozumną, dojrzałą mądrością, napełnionego ludzką dobrocią. Przy nieustannej dążności jednostki do rozbudowy kultury materialnej, przy użyciu różnych środków, zwracał uwagę na doniosłość kultury duchowej. Według niego w zbiorowościach istnieją nieumotywowane, pozytywne lub też nega-

⁴ F.J. Mazurek, *Czy katolicka nauka społeczna może mieć znaczenie dla socjologów?*, [w:] *Spółczeństwo. Przesłanie – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009, s. 89–90.

⁵ M. Woś, *Salezjański system wychowania a socjologia wychowania Floriana Znanieckiego*, „Seminare” 2005, nr 21, s. 533.

⁶ E. Hałas, *Kulturowe źródła podmiotowości*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, Warszawa 2010, s. 151.

⁷ E. Hałas, *Wprowadzenie. Obecność spuścizny socjologicznej Floriana Znanieckiego*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, i A. Kojder, Warszawa 2010, s. 7–8.

⁸ F. Znaniecki, *Social relations and social roles*, San Francisco 1965, s. 15.

⁹ M. Woś, *Wpływ społeczeństwa i rodziny na wychowanie społeczno-obywatelskie jednostki*, [w:] *Spółczeństwo pierwszej dekady*, red. J. Erenc, Gdańsk 2008, s. 58.

¹⁰ R.B. Woźniak, *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Koszalin 1998, s. 57–62.

tywne postawy, które zauważalne są przy wzajemnych kontaktach. Ich źródłem jest subiektywny interes zbiorowości, na który oddziałują nastroje poszczególnych jednostek, wytwarzające stan tak zwanego uprzedzenia społeczno-kulturalnego. W tak spostrzeżonej rzeczywistości zauważył problem, który leżał w zharmonizowaniu nastrojów i w wyeliminowaniu antagonizmów celem powstania uporządkowanej cywilizacji.

Stąd doniosłość kultury duchowej jest ważną strategią w podejściu Znanickiego do nauki. Za punkt wyjścia, według niego, należałoby uznać założenie, że jedna teoria, dowiedziona w swoim zakresie jako prawdziwa, swym istnieniem nie eliminuje drugiej. Wręcz przeciwnie. Istniejąc wspólnie jako odrębne, wzbogacają one spojrzenie i poszerzają zakres doświadczeń.

Warto nadmienić, że Znanicki dostrzega ideę nowoczesności, która według niego jest nieunikniona, wynika bowiem z etapu rozwoju historycznego. Bierze początek ze świadomych, powiązanych działań jednostek żyjących w społeczeństwie. Opiera się na racjonalności twórczego czynu, w którym zamiar jest doskonalony i rozwijany w celu stworzenia nowych wartości, aby człowiek dochodził do zmian wiedzy w oparciu o doświadczenie i działanie¹¹. Dlatego też w socjologii wychowania podkreślał, że wartości są zawsze „czyjeś” i nigdy „niczyje”¹², stanowią obiekty kulturowe i wynikają z doświadczenia oraz działania jednostek wobec nich¹³.

2. Szkoła w rozumieniu Floriana Znanickiego i współczesnej socjologii wychowania

Szkoła jest uprzywilejowanym miejscem wychowawczym, które oddziałuje na jednostkę, a ona z kolei współuczestniczy w jej kształtowaniu i przekształcaniu. Znanicki od samego początku zakładał, że na system oświaty, treść i metodę przekazywanej wiedzy wpływ mają również systemy kultury. Uczestnictwo jednostki w tych systemach uzależnione jest od funkcjonowania edukacji, której przypisywał główne zadanie przygotowania człowieka do członkostwa w życiu grup społecznych. Aby jednak wychowanek nie dostosował się konformistycznie do oczekiwań grup, Znanicki podkreślał konieczność pielęgnowania umiejętności świadomego modyfikowania systemów kulturowych¹⁴.

Uczeń, który zostaje umiejscowiony w określonym środowisku szkolnym, poddawany jest oddziaływaniom społecznym, które w mniejszym lub większym stopniu mają wpływ na niego samego¹⁵. Uczy się po to, aby wiedzieć, jak się zachowywać¹⁶, gdyż szeroko pojęta kultura, będąca z jednej strony kategorią uniwersalną, z drugiej zaś aksjolo-

¹¹ E. Hałas, *Znaczenia i wartości społeczne. O socjologii Floriana Znanickiego*, Lublin 1991, s. 137–138.

¹² F. Znanicki, *Metoda socjologii*, przeł. E. Hałas, Warszawa 2008, s. 68.

¹³ E. Hałas, *Znaczenia...*, op. cit., s. 18.

¹⁴ J. Bielecka-Prus, *Floriana Znanickiego model edukacji w społeczeństwie obywatelskim*, [w:] *Społeczeństwo. Przestrzeń – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009, s. 132.

¹⁵ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1967, s. 57.

¹⁶ *Ibidem*, s. 69.

giczną¹⁷, jest własnością pewnej zbiorowości ludzkiej, która wyznacza myślenie i zachowanie jednostek¹⁸. W toku procesu socjalizacji dokonuje się „przekazywanie i przyjmowanie ustalonych sposobów zachowania, norm, modeli oraz pewnego zasobu wiedzy odnoszącej się do otaczającej [jednostkę] rzeczywistości”¹⁹, w celu przygotowania jej do czynnego, a zarazem twórczego uczestnictwa w rozwoju społeczno-kulturowym²⁰ w społeczeństwie, którego rozumienie na przestrzeni wieków ewaluowało²¹.

Wychowanie jest procesem, które powinno się opierać na świadomej, celowej, w pełni refleksyjnej działalności²². Nie ma wychowania bezrefleksyjnego, wcześniej czy później ulega ono świadomej, refleksyjnej modyfikacji, spowodowanej warunkami zewnętrznymi. Cały ten proces dąży do osiągnięcia satysfakcjonującego systemu wychowawczego, który daje oczekiwane efekty. Nie można wychowywać bez kształcenia – nauczania ani też kształcić – nauczać bez wychowywania²³ i socjalizacji²⁴. Wychowanie powinno przygotować kreatywne jednostki, które kierowałyby zmianami społecznymi „do stawania się, nie do trwania”²⁵. Według takiej wizji edukacji i wychowania współczesna szkoła powinna wziąć pod uwagę dwie zasadnicze kwestie: po pierwsze, rozwijanie zdolności twórczych, które drzemą w każdym uczniu/wychowanku; po drugie, kształtowanie w postawie ucznia/wychowanka umiejętności współpracy z innymi uczniami/wychowankami. Grupa tylko korzysta z rezultatów działań jednostek, jak zaznacza Znaniński, gdyż twórczość jest działaniem indywidualnym²⁶.

Znaniński uważał, że wychowanek jest „miarą wszystkich rzeczy”, gdyż to on powołuje je do życia, urzeczywistnia poprzez skalowanie i waloryzowanie ze swej perspektywy rzeczy, które są wobec niego zewnętrzne. Dlatego też rzeczywistość, której człowiek doświadcza i którą poznaje, nie może wykraczać poza jego doświadczenie, a tym samym świat nie może istnieć poza człowiekiem jako niezależna przedmiotowość. Jednostka, która kształtowana jest przez konkretną i historyczną rzeczywistość, sama ją tworzy – tworzy, ale nową postać konkretnej i historycznej rzeczywistości²⁷.

¹⁷ W. Świątkiewicz, *Kto ma nadzieję, żyje inaczej. Socjologiczne refleksje wokół nadziei w kulturze współczesnej*, [w:] *Spółczesność. Przestrzeń – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009, s. 43.

¹⁸ S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 54–60.

¹⁹ A. Kłoskowska, *Spółeczne ramy kultury*, Warszawa 1972, s. 263.

²⁰ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1984, s. 16.

²¹ P. Sztompka, *Przestrzeń życia codziennego*, „Zarządzenie Publiczne” 2009, nr 2, s. 5.

²² F. Znaniński, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 71.

²³ M. Woś, *Salezjański system...*, op. cit., s. 114.

²⁴ R.B. Woźniak, *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012, s. 146 i nn.

²⁵ F. Znaniński, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 234.

²⁶ J. Bielecka-Prus, *Floriania Znanińskiego...*, op. cit., s. 134.

²⁷ G. Godlewski, *Lekcja kryzysu. Źródła kulturalizmu Floriania Znanińskiego*, Warszawa 1997, s. 128–129.

3. O czym nie powinniśmy zapomnieć z dorobku socjologii wychowania Floriana Znanieckiego?

Znaniecki w socjologii wychowania działalność wychowawczą wywodzi z rzeczywistości społecznej („wychowanie jest działalnością społeczną”²⁸); przywiązuje dużą uwagę do środowiska wychowawczego, ponieważ nie tylko pomaga ono osobnikowi egzystować, lecz także uczy go pewnych zachowań: „rodzice, otoczenie sąsiedzkie i grupy rówieśników to są trzy najpowszechniejsze składniki wczesnego środowiska społecznego młodocianych jednostek”²⁹. Środowisko wychowawcze ma wpływ na jednostkę, może nie główny i jedyny, ale bardzo istotny, bo jego elementy mocno emanują na poszczególne osoby, ponieważ podmiotem i przedmiotem wychowania jest człowiek, w którym pod wpływem działań społecznych następują zmiany w osobowości oraz celowe i ukierunkowane na pewien ideał, jaki stawia sobie grupa dorosłych. Wychowanie jest wynikiem dorobku kulturowego i cywilizacyjnego wielu pokoleń. Jest ono bogate i złożone w swoim przekazie międzypokoleniowym, dlatego też niemożliwe okazuje się zdobywanie wychowania w jednostkowym biegu życia³⁰. Na podstawie swoich dociekań Znaniecki wskazywał także, że „cała nasza rzeczywistość jest na wskroś przesiąknięta kulturą; z zakłętego koła naszego dobytku cywilizacyjnego wyjścia nie ma”³¹; jak uważał, „każde działanie jest myślą i każda myśl jest działaniem”³². W związku z tym w przekazywanej lub bądź też istniejącej wiedzy konieczny jest tak zwany ład.

Twórca polskiej socjologii akademickiej traktował proces wychowania jako bezpośredni cykl oddziaływań otoczenia społecznego na wychowanka w celu przygotowania tego ostatniego do odpowiedzialnego i pełnoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym³³. Wychowanie, którego przedmiotem jest wychowanek, dokonuje się bowiem w czynach społecznych, które z kolei wywołują reakcje społeczne. Cały zaś proces wychowawczy osadza się w ramach unormowanego stosunku społecznego pomiędzy wychowankiem a wychowawcą, a zamierzonym wynikiem jest urobienie wychowanka (częściowe lub całkowite) na osobnika społecznego³⁴, ukształtowanie go zgodnie z oczekiwaniami i potrzebami społeczeństwa. Owe potrzeby wyznaczają tym samym czynności wychowawcze³⁵.

Analizując proces wychowawczy, Znaniecki podkreślił jego bardzo istotną stronę, którą jest stosunek wychowanka do osoby wychowawcy³⁶. Postawa wychowanka zależy bowiem w ogromnej mierze od czasu, w jakim ów proces przebiega, od dążności społecznych³⁷, różnorodnych wpływów na wychowanka i od znaczenia osoby wychowawcy, którą to

²⁸ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 6.

²⁹ Ibidem, s. 52.

³⁰ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Kraków 2013, s. 76.

³¹ F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1922, s. 40.

³² Ibidem, s. 105.

³³ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji*, op. cit., s. 78.

³⁴ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania...*, op. cit.; R.B. Woźniak, *Zarys socjologii...*, op. cit., s. 58.

³⁵ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji*, op. cit., s. 17–18.

³⁶ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 132.

³⁷ Ibidem, s. 155.

osobę wychowanek nieustannie porównuje, stawiając ją w kontrastowym świetle wobec grupy i otoczenia³⁸. W swoim odniesieniu do wychowawcy sprawdza też jego niezawodność, efektywność, nadaje wychowawcy pewną rangę, która decyduje o zakresie, w jakim ze strony wychowanka proces wychowawczy zostanie zrealizowany.

W przeciwieństwie do wychowawcy wychowanek, choć nie zdaje sobie sprawy z celu działań, którymi został objęty, zdecydowanie jest świadomy, na ile zechce pozwolić ingerować wychowawcy w swoje życie. Znanięcki, odkrywając relacje pomiędzy wychowawcą a wychowankiem, zwraca również uwagę na postawy wychowanka, które są labilne pod wpływem wychowawcy³⁹. Niezaprzeczalny wpływ na to ma chęć rozmowy kierowanej ze strony wychowawcy do wychowanka, która otwiera drogę do osobistego kontaktu między nimi poprzez pozyskanie sympatii i współdziałania⁴⁰.

Wszelkie wysiłki mające na celu osiągnięcie jakiegokolwiek efektywności w działaniu twórczym, do którego zaliczamy proces wychowawczy, na pewno okazałyby się bezowocne, gdyby ich istota nie polegała na zachowaniu wartości. Wartości są istotną częścią ludzkiego świata. Każda z nich może być punktem wyjścia do określonego czynu. Stosunki między wartościami wyrażają się w działaniu, a nie w teoretycznym myśleniu. W związku z tym Znanięcki przestrzega, że „wzorce zachowań i normy postępowania każdy winien uznać je za obowiązujące i nie powinien przeczyć ich ważności; postawy wszystkich, którzy akceptują te wzorce i normy, są słuszne, postawy tych, którzy je odrzucają, są niesłuszne”⁴¹.

Wzorcy u Znanięckiego są tak ważne, ponieważ „odnoszą się do przedmiotów, z jakimi jednostki ludzkie mają do czynienia”, normy zaś odnoszą się „do działalności związanej z tymi przedmiotami, [gdyż] każdy podmiot, który ma z nimi styczność, winien działać zgodnie z tymi normami”⁴². Dlatego w tym ujęciu człowiek jest w pierwszej mierze twórcą wartości.

Kiedy rola wychowawcy wkracza w życie społeczne wychowanka, uzyskanie pełnego poparcia wymaga stosowania nieco innych metod postępowania. Bazują one zazwyczaj na hedonistycznych przyzwyczajeniach, a ich odzwierciedleniem jest metoda nagród i kar. Każdy zaś ze stosowanych sposobów jest nie tylko faktem dla faktu, lecz także jasnym ukazaniem nastrojów społecznych, których egzekutorem staje się wychowawca⁴³. Hedonistyczne środki działania nie są jednak dla socjologii warunkiem efektywności procesów wychowawczych. Można je brać pod uwagę jedynie wówczas, gdy ich zastosowanie da adekwatny wpływ na strukturę stosunku wychowawczego. W pozostałych przypadkach pierwszorzędną wagę mają środki społeczne, bo we wczesnej fazie rozwoju człowieka to właśnie one są w stanie zmobilizować do współdziałania, przy całej nieświadomości wychowanka.

³⁸ Ibidem, s. 154.

³⁹ Ibidem, s. 155–157.

⁴⁰ Ibidem, s. 162, 179.

⁴¹ Ibidem.

⁴² F. Znanięcki, *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*, Warszawa 1971, s. 463.

⁴³ F. Znanięcki, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 318–319.

Znanięcki dużą wagę przywiązywał także do dodatniej i ujemnej oceny czynów⁴⁴ oraz do rozgraniczenia oceny czynu i oceny osoby. Są to dwie bardzo różniące się oceny, przy czym ocena czynu pojawia o wiele wcześniej niż świadome przez wychowanka odbieranie oceny swojej własnej osoby. Jedynym doświadczeniem działania jest jego wykonywanie. Dlatego też Znanięcki zakłada, że działanie „stanowi pierwszorzędny czynnik [...] konstrukcji. Jedynie konstrukcja sama w sobie jest nieco inaczej doświadczana przez działającego niż przez obserwatora”⁴⁵. W *Socjologii wychowania* utrzymywał, że wychowywanie społeczeństwa jest procesem społecznym, który zależy od stanu tego społeczeństwa⁴⁶.

Zakończenie

W tym miejscu trudno się nie zgodzić z A. Kojderem, który jest zdania, że nie byłoby obecnych socjologów bez mistrzów, takich jak między innymi Florian Znanięcki, ukazujących szerokie horyzonty zjawisk społecznych i prowadzących adeptów wiedzy społecznej na wzgórze, z których każdy mógł obejrzeć szeroką panoramę zjawisk społecznych. Znanięcki poprzez swoją pracę ugruntował socjologię jako dyscyplinę autonomiczną. Jego dorobek jest aktualnym wyzwaniem dla współczesności⁴⁷. Jak podkreśla T.F. Liao, Znanięcki w opracowanej przez siebie metodzie socjologicznej sugerował i rozważał koncepcje, które w perspektywie czasu możemy odnaleźć w teoriach i metodach socjologicznych innych autorów, z tym tylko wyjątkiem, że prawdopodobnie nie byli oni tego świadomi, a na pewno nie cytowali Znanięckiego jako źródła⁴⁸.

Prekursor polskiej socjologii wychowania traktował naukę, którą się zajmował, jako system społeczny bądź kulturowy, ponieważ „nauka to kultura, a kultura to społeczne urzeczywistnienie”⁴⁹. U podstaw jego metody socjologicznej, która zarazem jest płynna i ścisła, znajduje się koncepcja humanistyczna, według której człowiek ma wpływ (socjologiczny) na dane i praktykę w naukach o kulturze, gdyż u podłoża leży interakcja, a świat społeczny i kulturowy to przede wszystkim świat wartości. Wartości te są równie obiektywne, jak przedmiot obserwowany przez człowieka⁵⁰. Ten nowy sposób myślenia w socjologii – antropocentryzm kulturalizmu – polegał na wprowadzeniu koncepcji systemów w odniesieniu do zjawisk społecznych i kulturowych, w relacji jednostka – społeczeństwo, jako dynamicznych układów czynności i wartości⁵¹.

⁴⁴ Ibidem, s. 351.

⁴⁵ F. Znanięcki, *Metoda socjologii*, op. cit., s. 89.

⁴⁶ F. Znanięcki, *Socjologia wychowania...*, op. cit., s. 38.

⁴⁷ A. Kojder, *Floriana Znanięckiego portret w miniaturze*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanięckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder Warszawa 2010, s. 13, 16.

⁴⁸ T.F. Liao, *Metoda socjologiczna Floriana Znanięckiego i jej zdolność przewidywania*, przeł. J. Rudzicki, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanięckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, Warszawa 2010, s. 17–18.

⁴⁹ Ibidem, s. 25.

⁵⁰ Ibidem, s. 28–29.

⁵¹ E. Hałas, *Kulturowe źródła...*, op. cit., s. 144–145.

Przedstawiając swoją wizję całego procesu wychowawczego, Znaniecki bardzo starannie podzielił ów proces pod względem zakresu działania pedagogicznego oraz precyzyjnie wydzielił rodzaje sfer obejmujących działalność wychowanków. Wskazywał również, że środowisko wychowawcze jest układem warunków, które wywierają wpływ na przebieg i efekty procesu wychowania w kształtowaniu pożądanych, możliwie trwałych postaw.

W podejściu do jednostki akcentował godność osobową uczniów – wychowanków, która wymaga traktowania ich podmiotowo, z uszanowaniem prawa do wolnego wyboru proponowanych wartości, prawa do zadawania pytań, do dyskusji, do żądania uzasadnień. Nie znaczyło to, że uczniowie mogą nie respektować wymagań szkoły, w której z konieczności stosuje się pewien przymus i stawia wymagania. Nie oznaczało to również, że wolno im odrzucać ukazywane w procesie nauczania i wychowania wartości absolutne, doskonałe i integrujące ze społeczeństwem.

Jako prekursor polskiej szkoły socjologicznej Florian Znaniecki w całej swej mądrości umieścił zatem wychowanka w centrum. Wychowanek jest dla niego, jako socjologa, najważniejszą i niepowtarzalną istotą. Dlatego też Znaniecki podkreślał, że świadome przygotowywanie jednostki do życia w społeczeństwie to proces bardzo długi i skomplikowany. Mimo że zewnętrznie nie wygląda to tak, jak dokładnie zaplanowana szkoła poznania, lecz bardziej jak metoda prób i błędów, jest to konsekwentnie realizowany tok myślenia pokoleń, tendencyjnie ukierunkowanych poglądowo, w sposób znamieny dla swego rodu.

Znaniecki zwracał uwagę na to, że jednostka, która świadomie i konsekwentnie reprezentuje swoje stanowisko, nie do końca jest jednostką, jaką się postrzega w sposób fizyczny. W jednostce tej bowiem zamyka się cały wkład pokolenia, z jakiego się ona wywodzi. Często też poglądy, sądy i opinie, jakie wypowiada, są efektem stopniowego nauczania przez dorosłych członków rodu, niekoniecznie należących do najmniejszej formy społecznej, jaką jest rodzina. Zachowanie i sposób postępowania jednostki, przyjęte i zaakceptowane zasady rodu, pochodzące nawet od bardzo dalekich członków tego samego drzewa genealogicznego, lecz przekazane bezpośrednio bądź pośrednio i w odpowiednim momencie, trafiają na podatny grunt. W konsekwencji zostają przez jednostkę zaakceptowane i z biegiem czasu, podświadomie, uznane za własne; a już na pewno zostaną przekazane przyszłym pokoleniom jako cenna przesłanka doświadczenia rodu.

Na podstawie socjologii wychowania Znanieckiego można stwierdzić, że tradycja, która bierze czynny udział w wychowaniu, poprzez przekazywane wzorce postępowania, reguły zachowania, normy oraz wartości grupy nie jest statyczna. To ona dynamiczna część wychowania, ponieważ wpleciona w konkretne działania, ożywia się i uczy następne pokolenia tego wszystkiego, co zostało z takim trudem i mozołem wypracowane.

Nie ujęcie grupowe, nie globalizacja, nie anonimowa i zbiorowa odpowiedzialność za czyn, ale priorytetowa indywidualizacja Floriana Znanieckiego przynosi efekt końcowego sukcesu procesu wychowawczego. Człowiek wymaga nie tylko zabezpieczenia podstawowych potrzeb egzystencjalnych, lecz przede wszystkim rozumnej miłości, która nawet ewentualne braki jest w stanie zaspokoić.

System wychowania opracowany przez Znanieckiego jest wciąż aktualny. Nowe metody wychowania, tworzące się na gruncie socjologii, nie zaprzeczają pewnej tradycji, która została ukształtowana w społeczeństwach. Dochodzą nowe spojrzenia i metody, ale zawsze pozostaje ten sam cel: ukształtowanie wychowanka.

Dorobek Znanieckiego nie stoi w sprzeczności również ze stwierdzeniem P. Prüfera, który przytacza myśl P. Foraya, że „fragment społeczeństwa, jaki przypada jednostce w udziale do wypełnienia, mimo iż ta jest w pewnym sensie wytworem społeczeństwa, pozwala na realizację – tak można sądzić – antydeterministycznego charakteru relacji społeczeństwo – jednostka”⁵².

M. Ziółkowski uważa, że „podstawowym zadaniem socjologii jako nauki jest badanie, rozumienie i wyjaśnianie społeczeństwa i [...] najistotniejszym obiektem badań socjologii jest [...] rzeczywistość społeczna”⁵³. Trudno wyobrazić sobie również i we współczesnym systemie wychowania i edukacji, żeby jakikolwiek przedmiot (dyscyplina) w szkole nie opierał się na wcześniej założonej metodologii dochodzenia do określonych celów. Każda z placówek szkolno-opiekuńczo-wychowawczych posiada między innymi program wychowawczy, który konsekwentnie realizuje. Socjologia wychowania stworzona przez Ioriana Znanieckiego jest współcześnie rozwijana i przybiera coraz nowy kształt⁵⁴. Jego dorobek w zakresie socjologii wychowania, pomimo zmian kulturalnych i instytucjonalnych, jakie współcześnie zachodzą w tej dziedzinie, pozostał ważnym odniesieniem metodologicznym i nadal jest jedną z najlepszych analiz socjologicznych poświęconych tej tematyce. Kończąc rozważania, warto odwołać się do słów R. Ingardena dotyczących osiągnięć prekursora polskiej socjologii na polu socjologii wychowania: „koncepcja podmiotowości, która ma źródła kulturowe, jest koncepcją podmiotowości »otwartej«”⁵⁵.

Bibliografia

- Baczek-Dombi A., Żółtak T., *Edukacja*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, Warszawa 2012.
- Bielecka-Prus J., *Floriana Znanieckiego model edukacji w społeczeństwie obywatelskim*, [w:] *Spoleczeństwo. Przestrzeń – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009.
- Godlewski G., *Lekcja kryzysu. Źródła kulturalizmu Floriana Znanieckiego*, Warszawa 1997.
- Hałas E., *Kulturowe źródła podmiotowości*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, Warszawa 2010.
- Hałas E., *Wprowadzenie. Obecność spuścizny socjologicznej Floriana Znanieckiego*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, i A. Kojder, Warszawa 2010.
- Hałas E., *Znaczenia i wartości społeczne. O socjologii Floriana Znanieckiego*, Lublin 1991.

⁵² P. Prüfer, *Edukacja i wychowanie w wyobraźni socjologicznej*, „Rocznik Lubuski” 2012, nr 38, s. 65.

⁵³ M. Ziółkowski, *Teoria socjologiczna początku XXI wieku*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Warszawa 2006, s. 15.

⁵⁴ R.B. Woźniak, *Mikrosocjologia...*, op. cit., s. 49 i nn.

⁵⁵ E. Hałas, *Kulturowe źródła...*, op. cit., s. 160.

- Kłoskowska A., *Spoleczne ramy kultury*, Warszawa 1972.
- Kojder A., *Florianiana Znanięckiego portret w miniaturze*, [w:] *Socjologia humanistyczna Florianiana Znanięckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder Warszawa 2010.
- Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1984.
- Leszniewski T., Wasilewski K., *Socjologia wychowania w Polsce – pytania o wymiar tożsamościowy subdyscypliny*, „*Studia Socjologiczne*” 2013, nr 2.
- Liao T.F., *Metoda socjologiczna Florianiana Znanięckiego i jej zdolność przewidywania*, przeł. J. Rudzicki, [w:] *Socjologia humanistyczna Florianiana Znanięckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, Warszawa 2010.
- Mazurek F.J., *Czy katolicka nauka społeczna może mieć znaczenie dla socjologów?*, [w:] *Spółczeństwo. Przestrzeń – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009.
- Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970.
- Prüfer P., *Edukacja i wychowanie w wyobraźni socjologicznej*, „*Rocznik Lubuski*” 2012, nr 38.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1967.
- Sztompka P., *Przestrzeń życia codziennego*, „*Zarządzanie Publiczne*” 2009, nr 2.
- Szymański M.J., *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Kraków 2013.
- Świątkiewicz W., *Kto ma nadzieję, żyje inaczej. Socjologiczne refleksje wokół nadziei w kulturze współczesnej*, [w:] *Spółczeństwo. Przestrzeń – rodzina*, red. M. Szyszka, Lublin 2009.
- Woś M., *Salezjański system wychowania a socjologia wychowania Florianiana Znanięckiego*, „*Seminare*” 2005, nr 21.
- Woś M., *Wpływ społeczeństwa i rodziny na wychowanie społeczno-obywatelskie jednostki*, [w:] *Spółczeństwo pierwszej dekady*, red. J. Erenc, Gdańsk 2008.
- Woźniak R.B., *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012.
- Woźniak R.B., *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Koszalin 1998.
- Znanięcki F., *Metoda socjologii*, przeł. E. Hałas, Warszawa 2008.
- Znanięcki F., *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*, Warszawa 1971.
- Znanięcki F., *Socjologia wychowania. Tom 1: Wychowujące społeczeństwo. Tom 2: Urabianie osoby wychowanka*, Warszawa 2001.
- Znanięcki F., *Social relations and social roles*, San Francisco 1965.
- Znanięcki F., *Wstęp do socjologii*, Poznań 1922.
- Ziółkowski M., *Teoria socjologiczna początku XXI wieku*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Warszawa 2006.

Marek Woś SDB

Czego może nauczyć młode pokolenia socjologów wychowania spuścizna po Florianie Znanieckim?

Florian Znaniecki w swojej twórczości, w widzeniu spraw i problemów społecznych, jest budowniczym pomostów pomiędzy socjologią empiryczną a teoretyczną. Był przekonany, że w ludzkim działaniu mają swoje odzwierciedlenie wszystkie nauki, a człowiek jest „miarą wszystkich rzeczy”. Jego podejście do badania i wyjaśniania rzeczywistości społecznej uwzględnia doświadczenie działającej jednostki lub zbiorowości. Znajomość hipotez socjologii wychowania Znanieckiego jest ważnym składnikiem ochrony wartości kulturowych i duchowych, które wypierane są między innymi przez narastającą agresję i społeczną znieczulicę.

Słowa kluczowe: socjologia, wychowanie, szkoła, nauczyciel, Florian Znaniecki.

What can the young generations of sociologists learn from the teachings of Florian Znaniecki?

In his works, Florian Znaniecki makes connections between empirical and theoretical sociology in the way he perceives social issues and problems. The author believed that all fields of science are reflected in human behaviour and that an individual is a “measure of all things”. His approach towards studying and explaining social reality takes into account the experience of an individual or collectivity. The knowledge of Znaniecki’s sociological hypotheses is a crucial factor in the protection of cultural and spiritual values which are displaced by increasing aggression and social callousness.

Keywords: sociology, education, school, teacher, Florian Znaniecki.

Translated by Marek Woś